

HUDUDDA ERKIN RAQOBAT MUHITINI SHAKLLANTIRISH ORQALI TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH

Rajabov Nazirjon Razzoqovich

Tarmoqlar iqtisodiyoti kafedrası dotsenti

Boliyev Alisher Sobirjonovich

Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti magistri

Annotatsiya: Ushbu tezisda, hududda erkin raqobat muhitini shakllantirish orqali tadbirkorlikni rivojlantirish haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: raqobat muhiti, monopoliyaga qarshi komplayens instituti, birja savdolari, raqobatga qarshi kelishuv, raqobatga cheklovlar, erkin raqobat muhiti.

Annotation: This thesis talks about the development of entrepreneurship by creating an environment of free competition in the region.

Keywords: competitive environment, antitrust compliance agency, stock exchange, anti-competitive agreement, restrictions on competition, free competitive environment.

Аннотация: В данном тезисе говорится о развитии предпринимательства путем создания в регионе среды свободной конкуренции.

Ключевые слова: конкурентная среда, антимонопольный комплаенс, фондовая биржа, антиконкурентное соглашение, ограничение конкуренции, свободная конкурентная среда.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning lavozimga

kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalari qo‘shma majlisidagi nutqida qayd etilganidek, “Sud xususiy mulk himoyasida turib, fuqaro va tadbirkorlarning huquqlarini tiklash orqali ijro idoralarini qonun doirasida ishlashga majbur qiladigan tizimni yaratishimiz zarur. Bu esa jamiyat taraqqiyotiga, birinchi navbatda, uning iqtisodiy ravnaqiga xizmat qiladi”.

Yurtimizda bir necha yillardan beri tadbirkorlikni rivojlantirish maqsadida hududda erkin raqobat muhitini shakllantirish bo‘yicha turli islohotlar olib borilmoqda. 2022 yil 8 noyabr Oliy Majlis Qonunchilik palatasining yalpi majlisida “Raqobat to‘g‘risida”gi qonun loyihasi muhokama qilindi. Mazkur qonun loyihasi 9 ta bob, 52 ta moddadan iborat bo‘lib, amaldagi “Raqobat to‘g‘risida”gi va “Tabiiy monopoliyalar to‘g‘risida”gi qonunlar birlashtirilmoqda. Muhokamada quyidagi maqsadlar ko‘zlandi:

- bunda normativ-huquqiy hujjatlar hamda ularning loyihalarini raqobat muhitiga ta’sirini baholash tartibi belgilandi;
- yana monopoliyaga qarshi komplayens instituti kiritilib, davlat ko‘magi ko‘rinishlari va ularni taqdim etishga nisbatan monopoliyaga qarshi talablarni belgilash ta’kidlandi;
- bundan tashqari, qonunga ommaviy savdo tushunchasi kiritilib, nafaqat tanlov va tender, balki aukcion va boshqa elektron tarzda o‘tkaziladigan savdolarida raqobatni cheklash harakatlariga barham berish nazarda tutilmoqda;
- Qonun loyihasi bilan raqobatga qarshi kelishuv va o‘zaro muvofiqlashtirilgan harakatlar uchun javobgarlikni yengillashtirish tartibi kiritilmoqda.

Moliyaviy jarimalar kiritilishi munosabati bilan iqtisodiy konsentratsiyaga va tanlov (tender) yoki birja savdolariga doir monopoliyaga qarshi talablarni buzish harakatlari hamda raqobatga qarshi harakatlar uchun ma’muriy javobgarlik chiqarib tashlanyapti.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari mansabdor shaxsi yoki xizmatchisi tomonidan xomashyo, tovarlar va xizmatlarning erkin harakatlanishi va realizatsiya qilinishining (ko'rsatilishining) noqonuniy cheklanishi hamda litsenziyalash, ro'yxatga olish, akkreditatsiyadan o'tkazish va ruxsat berish vakolati berilgan davlat unitar korxonalari yoki muassasalari, yuridik shaxslar birlashmalari tomonidan raqobatni cheklaydigan qarorlar qabul qilinishi uchun ma'muriy javobgarlik belgilanmoqda. Rasmiy xabarda ta'kidlanishicha, qonun loyihasining qabul qilinishi alohida xo'jalik yurituvchi sub'yektlarga asossiz ravishda eksklyuziv huquqlar, individual imtiyozlar, preferensiyalar berishning oldini olishi mumkin.

Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputati, Konstitutsiyaviy komissiya a'zosi Adham Shodmonovning “Insofsiz raqobat va monopollashtirishga yo'l qo'yilmaydi” nomli maqolasida shunday deydi: “(E'tibor qaratsak, Konstitutsiyamizda “tadbirkorlik” so'zi atigi ikkita moddada uchraydi. Shu ma'noda, qayd etilgan moddaga “Davlat xususiy tadbirkorlikning rivojlanishiga qaratilgan investitsiyaviy muhitni shakllantirish uchun sharoit yaratadi”, “Xususiy mulkning kafolatlanganligi, unga nisbatan tajovuz qilish mumkin emasligi, xususiy mulkning daxlsiz ekanligi” haqidagi normalar kiritilishi kutilmoqda.

Hayotda xususiy mulkka nisbatan turli tajovuzlar kuzatilganda, tadbirkorlarning mulki yoki binosi buzilganda yoxud jamiyat manfaatlari uchun olib qo'yilgan holatlarda kompensatsiya — zararning o'rnini qoplash bilan bog'liq masalalar hal etilmasdan qolib ketgan paytlar bo'lgan. Bu esa ularning zarar ko'rishiga, moliyaviy ahvoli yomonlashuviga olib kelgan.

Asosiy qonunimizga yana bir yangi — “Insofsiz raqobat va monopollashtirishga yo'l qo'yilmaydi” degan norma kiritilishi kutilyapti. Bu esa, birinchi navbatda, tadbirkorlar oldida turgan eng murakkab va ko'zga ko'rinmas

to‘siqlar olib tashlanishi, umuman, iqtisodiy faoliyatda bunga yo‘l qo‘yilmasligiga qaratilgani bilan ahamiyatli.

Xorij tajribasiga e‘tibor qaratsak, Bolgariya, Vengriya, Gruziya, Qozog‘iston, Jazoir va boshqa ko‘plab davlatlar konstitutsiyalarida ham xuddi shunday me‘yorlar mustahkamlanganiga guvoh bo‘lamiz. Mamlakatimizda Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati — O‘zbekiston Liberal-demokratik partiyasi tuzilganiga kelasi yili yigirma yil to‘ladi. Bu, albatta, kichkina muddat emas. Elektoratimizning asosiy vakillari bo‘lgan tadbirkorlar, ishbilarmonlar, fermerlar insofsiz raqobat bozordagi tengsizlikka olib kelishini juda yaxshi tushunadi. Haqiqatan, insofsiz raqobat nosog‘lom deysinishlar, narx-navoning asossiz oshishiga olib keladi.

Shu ma’noda, shubha yo‘qki, tadbirkorlarimiz Asosiy qonunimizda bunday normalar bo‘lishini ko‘pdan beri kutayotgani aniq va shu kabi takliflarning aksariyati aynan ulardan kelib tushgan. Insofsiz raqobatga, ya’ni monopollashtirishga yo‘l qo‘yilmasligi mamlakat investitsiyaviy muhitini yaxshilashda bevosita ishtirok etadigan tadbirkorlar uchun juda katta imkoniyat.

Shuningdek, ishbilarmon va mulkdorlar huquqlarini har tomonlama himoya qilish bo‘yicha qo‘yilgan vazifalarning konstitutsiyaviy kafolatlarini kuchaytirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, nafaqat yirik, balki kichik korxonalar, tadbirkorlik subyektlari, yakka tartibdagi ishbilarmonlar ham shu investitsiyaviy muhitning bir qismi sanaladi.

Bugun mamlakatimizda yalpi ichki mahsulotning qariyb 58-60 foizini tadbirkorlik subyektlari ishlab chiqaryapti. Ularda esa jami iqtisodiy faol aholining 78-82 foizi ishlaydi. Bu quvonarli hol, albatta. Ishonchimiz komilki, yurtimizda munosib investitsiya muhiti yaratish va monopollashtirishga yo‘l qo‘yilmasligi, bu borada fundamental normalarning bevosita Konstitutsiyamizda mustahkamlanishi iqtisodiy, investitsiyaviy muhitni yanada yaxshilash

barobarida, eksport salohiyatini kuchaytirish, jahon reytingida birinchi qirqtalikdan joy olishimizga mustahkam asos yaratadi.)”

Raqobatning eng katta raqibi bu albatta, “Monopoliya” dir. Monopoliya uch asosiy sababga ko‘ra yuzaga keladi:

- yirik ilmiy va texnik kashfiyotlar;
- Rivojlanish natijasida kapitalning kontsentratsiyasi va markazlashuvi jarayonlarini kuchaytirish ishlab chiqaruvchi kuchlar jamiyat;
- Mulkchilikning yangi shakllarining paydo bo'lishi, ayniqsa aksiyadorlik jamiyati.

Monopoliyalar mamlakat iqtisodiyotida qarama-qarshi rol o'ynaydi. Bir tomondan (salbiy), monopoliyalar ishlab chiqarishni cheklashi va unga yuqori narxlarni belgilashi mumkin. Bu esa mamlakat iqtisodiyotida resurslarning noratsional taqsimlanishiga olib kelishi mumkin. Monopoliyalar daromadlar tengsizligini kuchaytirishi mumkin. Yirik firmalar ilmiy-texnika taraqqiyotini (ilmiy-texnika taraqqiyoti) rivojlantirishda har doim ham o‘z imkoniyatlaridan foydalanavermaydi, ular aholi turmush darajasining pasayishiga ta’sir ko‘rsatishi, bozordagi raqobatni cheklab qo‘yishi, bozordagi raqobatni cheklab qo‘yishi mumkin. ishlab chiqaruvchi iste'molchi ustidan. Boshqa tomondan (ijobiy) monopoliya mahsulotlari boshqacha yuqori sifatli. Katta firma tadqiqot va ishlanmalarni amalga oshirishi mumkin. Monopoliyalar ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish imkoniyatlariga ega. Moddiy va moliyaviy resurslarni tejash imkoniyati mavjud. Ammo kichik va o‘rta sinf tadbirkor vakillari rivojlanishiga va raqobat muhitiga o‘z salbiy ta’sirini ko‘rsatadi.

Raqobatning iqtisodiyotga ijobiy ta'siri esa quyidagicha:

- rivojlanishiga hissa qo‘shadi ilmiy-texnikaviy taraqqiyot, doimiy ravishda tovar ishlab chiqaruvchisini ariza berishga majbur qilish eng yaxshi texnologiya resurslardan oqilona foydalanish. Raqobat tufayli iqtisodiy samarasiz

ishlab chiqarish, eskirgan uskunalar, sifatsiz tovarlar yuviladi;

- talabning o'zgarishiga sezgir bo'lib, ishlab chiqarish xarajatlarining arzonlashishiga olib keladi, narxlarning o'sishini sekinlashtiradi va ba'zi hollarda ularning pasayishiga olib keladi;

- ma'lum darajada kapitalning daromadlilik darajasi va darajasini tenglashtiradi ish haqi milliy iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida.

Xulosa:

Raqobat bozor munosabatlarining ajralmas qismi bo'lib, jarayonni iloji boricha madaniyatli qilish uchun uning qoidalari asta-sekin, lekin izchil takomillashtirilmoqda. Ushbu kurashning turlari va usullari har xil, ammo umuman olganda, ular mahsulotni muvaffaqiyatli amalga oshirishga imkon beruvchi afzalliklarni ta'minlashga to'g'ri keladi. Davlat va milliy yurisdiksiyalar tomonidan ko'riladigan ma'muriy choralar raqobatni saqlashga yordam beradi va monopolizatsiyani oldini oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning lavozimga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalari qo'shma majlisidagi nutqi.

2. <https://lex.uz> - O'zRes. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.

3. “Yangi O'zbekiston” gazetasining shu yil 9-iyun sonida Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputati, Konstitutsiyaviy komissiya a'zosi Adham Shodmonovning “Insofsiz raqobat va monopollashtirishga yo'l qo'yilmaydi” nomli maqolasi.